

УДК 373.5.091.3.212:[37.014.61:005.6

Тетяна Опалюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0003-1704-4184

DOI 10.24139/2312-5993/2025.01/059-068

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ АВТОНОМНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ З ПРОЄКЦІЄЮ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

*Стаття присвячена проблемі формування освітньої автономності учнів старшої школи та її впливу на забезпечення якості освіти. У сучасних умовах здатність учнів управляти власним навчанням й приймати самостійні рішення стає ключовою для їхнього особистісного розвитку та академічних досягнень. У статті розглядаються переваги освітньої автономності, такі як підвищення мотивації, покращення освітніх результатів та розвиток критичного мислення. Авторка пропонує шляхи формування освітньої автономності через диференціацію, індивідуалізацію і персоналізацію змісту навчально-пізнавальної діяльності. Стаття підкреслює, що освітня автономність не лише підвищує відповідальність учнів, але й готує їх до викликів сучасного суспільства та ринку праці, що, у свою чергу, підвищує загальний рівень якості освіти. **Метою** статті є дослідження та аналіз процесу формування освітньої автономності в учнів старшої школи, а також визначення її впливу на якість освіти. **Методи:** аналіз наукової літератури; системний підхід до визначення чинників, що впливають на ефективність формування освітньої автономності учнів старшої школи та її впливу на забезпечення якості освіти; узагальнення, систематизація. **Результати** дослідження продемонстрували, що освітня автономність визначається як здатність учнів брати активну участь у власній освітній діяльності, формувати власні цілі, обирати методи та засоби досягнення цих цілей. Вона сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, творчості та відповідальності. **Висновки.** Згідно з результатами дослідження, освітня автономність учнів старшої школи стає все більш актуальною у сучасному світі, де знання та навички швидко змінюються. Здатність учнів управляти своїм навчанням, приймати самостійні рішення та нести відповідальність за своє навчання є ключовими компонентами, які сприяють не лише їхньому особистісному розвитку, але й загальному рівню якості освіти.*

Ключові слова: освітня автономність; загальна середня освіта; зміст освіти; учні старшої школи; якість освіти; індивідуалізація; індивідуальна освітня траєкторія; диференціація.

Постановка проблеми. Соціально-економічні виклики, з якими постійно стикається Україна, зумовлюють необхідність реформування системи профільної освіти для учнів старших класів. Для успішної адаптації до динамічних умов сьогодення сучасні випускники закладів освіти мають бути підготовлені до активної участі в суспільно-політичному житті країни загалом, а також нести відповідальність за управління власним життям зокрема. Освітній процес в школах має бути

спрямований на формування в учнів освітньої автономності, виявами якої є ініціативність, самостійність, відповідальність, уміння вчитися впродовж життя, здатність до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації. Зважаючи на те, що всі учні вирізняються своїми індивідуально-типологічними й індивідуально-психологічними особливостями, вважаємо, що вирішальну роль у формуванні освітньої автономності відіграє диференціація, індивідуалізація і персоналізація змісту навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження автономності особистості представлена у роботах (О. Дергачової, Е. Десі, Ж. Пижикової, Р. Попова, Р. Райана, О. Сергєєвої), зокрема, в контексті суб'єктності (І. Котик, А. Марічева та ін.), питання, пов'язані з диференціацією, індивідуалізацією і персоналізацією навчання в закладах освіти різного рівня (у тому числі й закладах загальної середньої освіти), розкрито в наукових працях (С. Алексєєвої, Н. Арістової, С. Білоконного, С. Бондар, Г. Васьківської, С. Гончаренка, Р. Жоги, Т. Засєкіної, К. Кадашевич, О. Корсакової, В. Кизенка, Н. Логвіненко, О. Малихіна, М. Пісоцької, Р. Попова, Ю. Синявіної, О. Степаненко, О. Топузова, В. Форостюк, Т. Форостюк).

Попри широке використання технологій в освіті, залишаються невирішеними питання щодо оптимальних способів їх інтеграції в освітній процес для підтримки освітньої автономності. Необхідно дослідити, які конкретні інструменти і платформи найбільш ефективно сприяють формуванню самостійності та ініціативності учнів. Також однією з нерозглянутих аспектів є відсутність чітких та узгоджених критеріїв для оцінки освітньої автономності учнів. Брак стандартизації у визначенні, які саме якості та навички є показниками автономності, утруднює розроблення освітніх програм, що сприяють її формуванню.

Вирішення зазначених питань є важливим кроком у розвитку системи освіти, що сприяє формуванню освітньої автономності учнів старшої школи. Поглиблене вивчення цих частин загальної проблеми дозволить розробити ефективні стратегії для підвищення якості освіти та підготовки молоді до викликів сучасного суспільства.

Метою статті є дослідження та аналіз процесу формування освітньої автономності учнів старшої школи, а також визначення її впливу на якість освіти. Стаття має на меті виявити основні переваги та виклики, пов'язані з цим процесом. Окрім того, підкреслюється важливість активної участі учнів в освітньому процесі як засобу

підвищення їхньої відповідальності, критичного мислення та готовності швидко адаптуватися до мінливих умов життя сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. В умовах динамічної зміни вимог та форматів навчання в системі освіти значного значення набуває розвиток автономності та самоорганізації учнів старшої школи. Роль цих якостей суттєво підвищується, зокрема, в умовах сьогодення. Сучасна профільна середня освіта має орієнтуватися на особистісний розвиток учнів, їхні майбутні кар'єрні плани та забезпечувати навчання відповідно до освітніх потреб й інтересів старшокласників. Концепцією «Нова українська школа» (2016 р.) планується повноцінний запуск профільної середньої освіти (профільної середньої, або старшої (академічної чи професійної) школи до 2027 року. Сьогодні ефективна старша школа – є одним із викликів, що розв'язує суперечності щодо непрактичності загальної середньої освіти, завантаженості учнів на всіх етапах навчання, затеоретизованості змісту освітніх програм та навчальних підручників, незацікавленості в кінцевому результаті як здобувачів освіти, так і педагогів. Як свідчить практика, у наш час, спостерігається дублювання однакових профілів навчання в закладах освіти в адміністративно-територіальних одиницях. Водночас, відкриваються профілі в навчанні, де першочерговими є забезпечення педагогічного навантаження вчителів, а не побажання здобувачів освіти. Разом з тим, відсутня (або слабка) матеріально-технічна база закладів освіти (Алексеева, 2024).

На думку Н. Арістової «сучасні діти потребують доступу до якісної освіти, яка може забезпечити формування та розвиток у них певної сукупності навичок, знань, ставлень та цінностей, котра надасть їм змогу досягати успіху в особистому і подальшому професійному житті. Необхідність формування навичок свідомого сприйняття дійсності в дітей шкільного віку є беззаперечною. Вона насамперед пов'язана із тим, що діти, як і дорослі, стикаються з багатьма проблемами і мають бути здатними їх долати: шкільна неуспішність, нездатність засвоїти певний навчальний матеріал, невміння налагоджувати контакти з однолітками й дорослими, емоційно-вольова неготовність до навчання тощо. Тобто, чим раніше діти навчаються розв'язувати проблеми, з якими вони починають стикатися в дитинстві, тим ефективніше вони будуть розв'язувати складні проблеми в подальшому дорослому житті. Більш того, успішне набуття навичок свідомого сприйняття дійсності озброює дітей шкільного віку додатковими інструментами, котрі сприяють їхньому

перетворенню на громадян з високим рівнем соціальної відповідальності, автономності та життєстійкості» (Арістова, 2024).

Індивідуалізація навчання є однією з ключових складових сучасних освітніх стратегій, яка має на меті задоволення унікальних потреб та інтересів кожного учня. У контексті формування освітньої автономності, індивідуалізація навчання дозволяє учням не тільки адаптувати освітню діяльність до своїх уподобань, але й активно включатися в управління власним навчанням, що, у свою чергу, посилює їхню мотивацію та відповідальність. Індивідуалізацію навчання ще можна потрактувати як психолого-педагогічний підхід, який впорядковує освітній процес, відповідно до індивідуальних особливостей розвитку життя кожної дитини. Індивідуалізацію можна визначити як процес навчання у всіх його формах і методах, що спрямований на розвиток індивідуальних особливостей учнів з урахування їхніх можливостей.

Р. Попов та М. Загорулько досліджували алгоритм індивідуалізації навчання в умовах змішаного формату організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. У своїй праці вони розглядають індивідуалізацію навчання як підхід до навчання, який спрямований на врахування потреб, інтересів та особливостей кожного окремого учня. Науковці зазначають, що за звичайних обставин такий підхід забезпечує більш ефективне навчання та призводить до успіху учнів. Проте, коли йдеться про навчання у воєнний час, індивідуалізоване навчання набуває ще більшого значення і може бути важливим засобом підвищення ефективності освіти. Забезпечення індивідуалізації навчання у воєнний час передбачає оцінку потреб учнів, розроблення програм, котрі відповідають їхнім індивідуальним потребам, розробку інтерактивних уроків і тестів на основі онлайн-ресурсів, використання інтерактивних технологій через обмежений доступ до традиційних освітніх (навчальних) матеріалів, а також сприяє організації ефективної взаємодії між усіма суб'єктами навчання, використанню групової роботи, щоб дати можливість учням адаптуватися до складних ситуацій, розвитку міжособистісних навичок (емпатії, співпраці та вирішення конфліктів) (Попов, Загорулько, 2024).

Індивідуалізований підхід стимулює інтерес учнів до навчання, адже вони мають можливість працювати з матеріалом, що їх цікавить, на власному рівні. Це, у свою чергу, сприяє формуванню освітньої автономності, оскільки учні починають усвідомлювати свої переваги і

потреби. Індивідуалізація навчання є важливим елементом формування освітньої автономності учнів старшої школи. Вона стимулює мотивацію, розвиває самостійність та підтримує позитивну атмосферу в освітньому процесі. Використання ефективних методів індивідуалізації навчання надає змогу активізувати пізнавальну діяльність, що веде до покращення їхніх академічних результатів та готовності до життя в сучасному суспільстві.

Змішане навчання поєднує традиційні методи навчання у класі з елементами онлайн-освіти. Це підхід, який надає учням більше контролю над власною освітньою діяльністю та створює умови для вияву ними пізнавальної активності. У контексті формування освітньої автономності змішане навчання стає важливим інструментом, що сприяє розвитку самостійності, відповідальності та ініціативності.

У загальному розумінні змішане навчання – це таке навчання, за якого частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а інша – під час здійснення ними самостійної пізнавальної діяльності із застосуванням електронних ресурсів. Є кілька варіантів організації змішаного формату навчання, а саме поєднання очної форми з дистанційною; поєднання різних форматів навчання в межах одного класу (основне очне навчання з використанням технологій дистанційного навчання та різних форм роботи з електронними ресурсами, онлайн-курсами тощо); поєднання самостійного навчання та роботи в класі; змішування основного освітнього контенту (підручників та навчальних матеріалів) із зовнішніми матеріалами (електронними ресурсами). Наразі найбільш поширеною формою в Україні є практика поєднання очної та дистанційної освіти (Попов, Загорулько, 2024).

Тенденції трансформації форм, методів і засобів індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти досліджували співробітники Інституту педагогіки НАПН України, зокрема, О. Топузов, Н. Арістова, Р. Попов. Згідно з технічним завданням проведеного фундаментального наукового дослідження відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України з теми «Дидактичні засади індивідуалізації навчання в закладах загальної середньої освіти» було виявлено і схарактеризовано тенденції трансформації форм, методів і засобів індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в ЗЗСО, а саме: провідна тенденція трансформації – діджитальна зумовленість їх

застосування в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в ЗЗСО: на рівні форм індивідуалізації навчання: активація використання індивідуалізованих цифровізованих навчальних матеріалів в умовах фронтальних навчальних занять; поглиблення диференціації індивідуалізованої самостійної роботи в класі та домашніх завдань; активне використання форми організації навчально-пізнавальної діяльності у форматі «перевернутий клас» / «перевернутий урок» («flipped classroom»/«flipped lesson»); застосування різних форм консультацій / консультування; на рівні методів індивідуалізації навчання: активація варіювання індивідуального, індивідуально-парного, індивідуально-групового та індивідуально-фронтального методів навчання; розширення можливостей застосування методу гейміфікації; інтеграція використання інтерактивних методів навчання під час очного та дистанційного навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу; на рівні засобів індивідуалізації навчання: використання широкого спектру можливостей сучасних цифрових технологій, мережі Інтернет та штучного інтелекту на засадах урахування індивідуальних навчальних здібностей і потреб учнів, їхніх індивідуально-психологічних та індивідуально-типологічних особливостей (Топузов, Арістова, Попов, 2023, с. 31).

Інноваційний розвиток національної системи освіти вказує на необхідність зміни орієнтирів з отримання знань і реалізації абстрактних виховних завдань – до формування універсальних здібностей особистості, заснованих на соціальних потребах і цінностях. Досягнення цієї мети прямо пов'язане з індивідуалізацією освітнього процесу на основі розроблення індивідуальної освітньої траєкторії.

Індивідуальна освітня траєкторія є важливим елементом сучасної освітньої системи, що відображає унікальний шлях навчання кожного учня, з урахуванням його інтересів, потреб, здібностей та цілей. У контексті формування освітньої автономності індивідуальна освітня траєкторія стає не лише інструментом адаптації освіти до індивідуальних вимог, але й механізмом, що сприяє розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності в учнів.

Визначення індивідуального освітнього маршруту можна вважати персональним шляхом реалізації особистісного потенціалу кожного учня. Під особистісним потенціалом маємо на увазі сукупність навичок та здібностей – діяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних. Процес виявлення, реалізації та розвитку даних

навичок та здібностей учнів відбувається у ході освітнього руху індивідуальними траєкторіями.

Я. Сухенко вважає, що – проблема індивідуальних освітніх траєкторій набула особливої актуальності в контексті розроблення таких сучасних освітніх трендів, як «освіта упродовж життя», «особистісно зорієнтоване навчання», «життєвий шлях». Вона має міждисциплінарний характер, активно досліджується в педагогіці з акцентом на педагогічні умови, механізми, форми, ресурси і засоби створення та реалізації на різних рівнях освіти, у соціології – на загальних тенденціях освітніх траєкторій учнів, студентів, дорослих, пов'язаних із проблемами безробіття, соціальної інтеграції, рівності, доступності знань, успішності кар'єри, соціальної політики держав тощо (Сухенко, 2017).

На думку С. Алексєєвої, сучасна школа – не для того, щоб усі мали однаковий мінімум знань, а для того, щоб отримати необхідне саме для власного майбутнього професійного шляху. Такий підхід зумовлює впровадження сучасних технологій та моделей навчання, зокрема й розроблення індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти (Алексєєва, 2023).

Індивідуальна освітня траєкторія є важливим інструментом формування освітньої автономності учнів. Вона надає можливості для персоналізації навчання, розвитку самоорганізації і критичного мислення, що сприяє більшій активності і залученості учнів в освітній процес. Упровадження індивідуальної освітньої траєкторії в освітню практику надає учням змогу брати активну участь у виборі власного освітнього шляху, що забезпечує підвищення якості освіти та готує їх до викликів сучасного світу.

Також, слід зазначити, що автономність особистості є однією з ключових характеристик, що визначають здатність індивіда приймати рішення, нести відповідальність за свої вчинки та діяти відповідно до власних цінностей і переконань. У контексті формування освітньої автономності цей аспект набуває особливого значення, оскільки освітня автономність вимагає від учнів активного залучення до власного освітнього процесу, самостійного вибору цілей та самостійного встановлення власних шляхів їх досягнення. Для розвитку автономності особистості в освітньому контексті важливо створити середовище, яке підтримує ініціативу і самостійність учнів. Педагоги мають заохочувати

учнів до активної участі в освітньому процесі, надаючи їм свободу у виборі технологій, методів, прийомів і тем.

Сучасний науковець Р. Попов у своїй праці «Становлення проблеми розвитку автономності особистості в діяльності» зазначає, що «впровадження у практику новітніх інноваційних підходів та подачі інформації, яка дуже швидко оновлюється, вимагають від майбутніх учителів здатності самостійно й мобільно приймати найрізноманітніші рішення стосовно значної кількості нетрадиційних педагогічних задач і завдань, які можуть постати перед ними у власній педагогічній діяльності. Аби почуватися впевнено майбутній учитель має набути сталих здібностей щодо самоактуалізації й самореалізації ще під час навчання у вищому навчальному закладі, які стануть показниками самоефективності на шляху самовдосконалення його особистості» (Попов, 2017).

Автономність особистості є ключовим фактором формування освітньої автономності учнів. Розвиток автономності вимагає активного залучення учнів до освітнього процесу, сприяє їхньому саморозвитку та готовності здійснювати самостійний вибір. Створення підтримуючого середовища в освітньому процесі, що заохочує ініціативність і критичне мислення, дозволяє формувати освітню автономність, яка стане основою для успіху учнів у майбутньому.

Висновки. Отже, здійснивши теоретичний аналіз наукової літератури можна стверджувати, що українські вчені одноставні в думці про те, що ефективність освітньої діяльності учнів різного віку, які навчаються в закладах загальної середньої освіти, залежить від реалізації в освітньому процесі проєктних методів навчання, використання сучасних технологій, створення підтримуючого середовища та розвитку навичок самоорганізації.

Формування освітньої автономності учнів старшої школи є важливим завданням, яке не лише сприяє їхньому особистісному розвитку, але й визначає якість сучасної освіти. Підтримка учнів у їхніх прагненнях до самостійності та активності допоможе підготувати їх до викликів, що можуть постати перед ними в майбутньому. Залучення різноманітних методів навчання та створення підтримуючого середовища – це ключові чинники, які забезпечать успіх у реалізації цієї мети.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, пов'язаних із формуванням освітньої автономності учнів старшої школи з проєкцією на забезпечення якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексеева, С., Арістова, Н., Малихін, О., Попов, Р. (2022). Дидактичні форми організації освітнього процесу сучасного закладу освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*, 1 (1).
- Арістова, Н. О. (2021). Дидактичні засади індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти: методологія дослідження. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2021 рік*. Київ: Педагогічна думка, сс.31–33.
- Державний стандарт базової середньої освіти*. (2020). Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinskashkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
- Попов, Р. (2017). Становлення проблеми розвитку автономності особистості в діяльності. *Молодь і ринок*, 8 (151), 39–45.
- Арістова, Н. О. (2024). Розвиток навичок XXI століття: свідоме сприйняття дійсності в учнів закладів загальної середньої освіти. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі*: зб. матеріалів III Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції, 07-08 листопада 2023 р. Київ: Видавництво «Людмила», сс. 6–8.
- Алексеева, С. В. (2024). Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в базовій і старшій профільній школі: методичний аспект. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі*: зб. матеріалів III Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції, 07-08 листопада 2023 р. Київ : Видавництво «Людмила», сс. 10–11.
- Попов, Р., Загорулько, М. (2024). Психолого-дидактичний алгоритм індивідуалізації навчання в умовах змішаного формату організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі*: зб. матеріалів III Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції, 07-08 листопада 2023 р. Київ : Видавництво «Людмила», сс. 14–20.
- Топузов, О. М., Арістова, Н. О., Попов, Р. А. (2023). Тенденції трансформації форм, методів і засобів індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2023 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка.
- Алексеева, С. В. (2023). Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. *Витоки педагогічної майстерності*, 32, 5-9. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292607>
- Сухенко, Я. В. (2017). Індивідуальна освітня траєкторія: аналіз феномену у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*, (38), 371–382.
- Білоконний, С. П. Індивідуалізація навчання як педагогічна проблема у контексті особистісно зорієнтованої освіти. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6100/18/%D0%B2%D0%B8%D0%BF.%2011-341-363.pdf>
- Жога, Р. А. (2021). Персоналізоване освітнє середовище як інноваційний напрям розвитку сучасної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 36, 165–171. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.34>

Степаненко, О. К., Форостюк, Т. В., Форостюк, В. О. (2022). Стан і проблеми персоналізованого навчання учнів сучасної школи. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*, 10(15), 264–274. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-264-274](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-264-274)

Шелестова, Л. В. (2022). Індивідуалізація навчання як пріоритетний напрямок модернізації сучасної освіти. *Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference*. Vancouver, Canada, pp. 585–588. URL: <https://isg-konf.com/uk/modern-problems-in-science-two/>. DOI: 10.46299/ISG.2022.1.19

Якубов, С. (2016). Персоналізоване навчання в загальноосвітній школі. Основні визначення та шлях до впровадження. *Директор школи*, 9(117), 59–72.

SUMMARY

Opaliuk Tetiana. Formation of educational autonomy of high school students with a view to ensuring the quality of education.

The article is aimed at the problem of shaping educational autonomy of high school students and its impact on the quality of education. In modern conditions, the ability of students to manage their own learning and make independent decisions is becoming key to their personal development and academic achievements. The article discusses the benefits of educational autonomy, such as increased motivation, improved educational outcomes and development of critical thinking. The author suggests the ways of shaping educational autonomy through differentiation, individualisation and personalisation of the content of educational and cognitive activities. The article emphasises that educational autonomy not only increases students' responsibility but also prepares them for the challenges of modern society and the labour market, which in turn improves the overall level of education quality. The purpose of the article is to study and analyse the process of shaping high school students' educational autonomy, as well as to determine its impact on the quality of education. Methods: analysis of scientific literature; systematic approach to determining the factors influencing the effectiveness of forming high school students' educational autonomy and its impact on the quality of education; generalisation, systematisation. The results of the study demonstrate that educational autonomy is defined as the ability of students to actively participate in their own educational activities, form their own goals, choose methods and means of achieving these goals. It promotes critical thinking, independence, creativity and responsibility. Conclusions. According to the results of the study, the high school students' educational autonomy is becoming increasingly important in the modern world, where knowledge and skills are changing rapidly. The ability of students to manage their learning, make independent decisions and take responsibility for their learning are key components that contribute not only to their personal development, but also to the overall level of quality of education.

Key words: educational autonomy; general secondary education; educational content; high school students; quality of education; individualisation; individual educational trajectory; differentiation.